ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

МОНОГРАФІЯ

УДК 159.9 (08)
М54

Рекомендовано до друку вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 11 від 27.12.2019 р.)

Рецензенти:

О.М. Кікінежді – доктор психол. наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного університету імені В. Гнатюка;

О.І. Климишин – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної психології та психології розвитку Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Теорія і практика психологічного супроводу особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів при викладанні психологічних дисциплін: монографія / За ред. проф. М.В. Савчина. – Дрогобич, «Швидкодрук», 2020. – 269 с.

АВТОРИ: Розділ І: Савчин М.В. (Р.І.: 1.1 – 1.4); Василенко Л.П. (1.5).

Розділ ІІ: Василенко Л.П. (2.1 – 2.2); Мащак С.О. (2.3); Білозерська С.І. (2.4); Заболоцька С.І. (2.5); Заміщак М.І. (2.6); Зимянський А.Р (2.7); Поточняк Н.М. (2.8); Кулик В.Б. (2.9).

Розділ ІІІ: Василенко Л.П., Савчин М.В. (3.1); Мащак С.О. (3.2); Заболоцька С.І. (3.3), Заміщак М.І. (3.4).

Викладаються результати теоретико-методологічного та емпіричного вивчення проблеми підготовки майбутніх педагогів, обґрунтовано модель та програму супроводу особистісно-професійного розвитку студентів-педагогів, з'ясовано особливості розвитку особистісних здатностей та оволодіння професійними компетенціями студентами-педагогами у процесі вивчення курсів психологічних дисциплін, обґрунтовано сутність та особливості застосування програми особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів.

Для викладачів психології, педагогіки та методики, аспірантів, магістрів, практичних педагогів, студентів-педагогів.

УДК 159.9 (08)
© Кафедра психології
ДДПУ імені Івана Франка

ВСТУП

Складні трансформаційні процеси, які нині відбуваються у суспільному житті, у сфері освіти зокрема, вимагають нових підходів до підготовки фахівця. Освітня система розвивається як відповідь на запити і потреби розвитку суспільства, а також за логікою розвитку наук, які її досліджують. Сьогодні в суспільстві швидко змінюються, виростають покоління школярів, яких потрібно навчати, виховувати та розвивати по-іншому. Це вимагає від педагога динамізму, здатності змінювати сфери і способи діяльності, проявляти активність та ініціативність в умовах у постійно змінних умовах.

Наявний розрив між потребами сучасного ринку праці, які мають компетентнісний та особистісний характер, і можливостями системи вищої педагогічної освіти, актуалізує необхідність удосконалення процесу підготовки фахівців у педагогічному університеті за рахунок формування у студентів у процесі освіти психологічної готовності до професійної діяльності; робить актуальним впровадження та використання в освітньому процесі нових досягнень у галузі практичної психології, зокрема створення системи спеціалізованої психологічної підтримки і допомоги особистості у навчанні і самонавчанні, розвитку і саморозвитку та вихованні і самовихованні. Одночасно фундаментально зростає значення особистісних та психологічних властивостей викладача-педагога. Необхідність психологічного супроводу освітнього процесу у педагогічному закладі вищої освіти виникає як відповідь на потребу наблизити результати освітнього процесу до вимог сучасної освіти та соціального замовлення.

Сучасна система освіти потребує фахівця, здатного до саморозвитку, який володіє набором мобільних професійно-кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетенцій, що визначають його здатність і можливість до діяльності в нових умовах та дають змогу досягати результатів, адекватних вимогам сучасного українського суспільства. Кожна компетенція стосується інтегрованих характеристик якості підготовки випускника, результату освіти, нового типу цілепокладання. Вища педагогічна школа має готувати своїх студентів до змін,

розвиваючи у них такі характеристики, як мобільність, динамізм, конструктивність, професійний універсалізм – здатність змінювати способи діяльності та оволодівати новими. Це зумовлює необхідність переходу від переважно академічних норм оцінки до зовнішньої оцінки об'єктивної професійної і особистісної підготовленості випускників, що вимагає розв'язання конкретних завдань у ході удосконалення освітнього процесу в педагогічному університеті. Зокрема: 1) забезпечити оптимальні умови для ефективного особистісно-професійного розвитку студентів, їх професійного самовизначення, формування здатності до саморозвитку і самовдосконалення; 2) підвищити рівень психолого-педагогічної компетентності викладачів, рівень сформованості їх професійної ідентичності.

Аналіз наукових досліджень дає підставу констатувати, що цілісної концепції психологічного супроводу особистісно-професійного становлення педагога у педагогічному закладі вищої освіти не розроблено. На першому етапі слід розробити теоретико-методологічні засади психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів і створити психологічну службу для їх реалізації.

Презентована монографія є результатом виконання наукової теми «Теорія і практика особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів» у 2015 – 2019 рр.

Наукова новизна та **теоретичне значення** дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* обґрунтовано модель супроводу особистісного й професійного становлення майбутніх педагогів; виокремлено її мету, завдання регуляції, професійний зміст, етапи; запропоновано модель здорової професійної діяльності педагога;

– *створено* та обґрунтовано нову освітню технологію – «особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога»;

– *розширено* уявлення про здорову особистість педагога;

– *уточнено* зміст поняття «психологічний супровід особистісно-професійного становлення майбутнього педагога»;

– *подальшого розвитку набудуть* теоретичні положення про роль особистісних цінностей у регуляції процесу самоздійснення особистості у майбутній професійній діяльності.

Практичне значення полягає у розробці моделі супроводу дослідження особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів, а також у доведенні ефективності програми психологічного супроводу особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів. Результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення освітнього процесу з підготовки майбутніх педагогів.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали психологічні підходи до проблеми особистісного зростання і самоздійснення людини (М. Боришевський, С. Максименко, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, М. Савчин); погляди на життєвий шлях як історію суб'єктного розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, В. Татенко, Т. Титаренко); загальні засади розвитку здібностей особистості (В. Дружинін, Н. Лейтес, В. Моляко, К. Платонов, Б. Теплов, В. Шадриков); основні положення про роль рефлексії у регулюванні суб'єктної активності (І. Семенов, В. Слободчиков, О. Старовойтенко, С. Степанов, В. Татенко); основні положення про ціннісну регуляцію розвитку особистості (М. Боришевський, Б. Братусь, Д. Леонтьєв); положення про взаємозв'язок особистісного і професійного розвитку людини (В. Зінченко, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, В. Рибалка, Б. Федоришин, Л. Музика, М. Савчин); дослідження процесів саморегуляції в особистісній сфері та професійній діяльності (Д. Завалішина, О. Конопкін, Л. Коростильова, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Осницький, О. Фонарьов); особливості професійної ідентичності та ідентифікації майбутніх педагогів.

Предмет дослідження: психологічний супровід особистісно-професійного становлення майбутнього педагога у процесі вивчення психологічних дисциплін.

Мета дослідження: розробити модель та методичні основи реалізації психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при вивченні психологічних дисциплін.

Завдання дослідження:

1) розробити теоретико-методологічні та методичні основи психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога;

2) з'ясувати суть, організацію та методи психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога;

3) скласти модель та програму психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога і окремих напрямів його становлення як фахівця

4) розробити психолого-педагогічні технології психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога.

Гіпотези дослідження:

1. Психологічний супровід освітнього процесу є специфічним видом діяльності, який має атрибутивні ознаки діяльнісного опосередкування особистісно-професійного розвитку та саморозвитку майбутнього педагога. Тільки виходячи із сутності особистості і здорового стилю освітньої діяльності, можна прогнозувати професійне зростання майбутнього фахівця та керувати цим процесом, в якому непересічне значення має врахування складових психологічного супроводу – його цілей, завдань, етапів, аспектів, технологій і засобів здійснення.

2. Цілісне уявлення про сутність психологічного супроводу освітнього процесу у педагогічному університеті може бути сформоване на основі розробки і реалізації концепції психологічного супроводу, яка включає у себе: теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування наукової проблеми; створення структурно-функціональної моделі психологічного супроводу, яка містить характеристики його основних компонентів (цілі, завдання, функції, суб'єкти, етапи, аспекти, технології і засоби здійснення супроводу); оцінку ефективності, умови і шляхи оптимізації психологічного супроводу суб'єктів освітнього процесу у педагогічному університеті.

Реалізація системи психологічного супроводу у педагогічному університеті є формою забезпечення особистісно-професійного розвитку студентів у межах освітнього процесу при вивченні психологічних дисциплін,

умовою забезпечення цілісного і неперервного процесу аналізу розвитку і корекції усіх суб'єктів освітнього процесу.

Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів у вищій школі розглядається у дослідженні як система структурних компонентів освітнього процесу; забезпечує суб'єктам освітнього процесу на кожному етапі їх індивідуально-професійного розвитку можливість усвідомлювати і приймати сучасні вимоги до їх професійної діяльності та їх особистості; адекватно оцінювати і співвідносити власні індивідуально-типологічні особливості з вимогами педагогічної професії; компетентно розв'язувати освітні і професійні завдання; актуалізувати потенційні можливості особистості.

Виділення цільового блоку зумовлене вимогами суспільства до вищої педагогічної освіти, потребами самої вищої школи, вимогами, які висувають до молодих фахівців сучасна практика і ринок праці. Він передбачає формування в особистості учасників освітнього процесу переважання цілей особистісно-професійного розвитку; готовності до постійного вдосконалення знань, умінь і навичок; формування у них потреби не тільки у самонавчанні і самовихованні, але й у науково-дослідницькій діяльності; потреби у самоактуалізації і реалізації творчого потенціалу в професійній сфері; розвиток у них інтересу до інформаційних інновацій, формування позитивного ставлення до нововведень і тенденцій розвитку вищої школи тощо.

Головна мета психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку студента визнається всіма суб'єктами освітнього процесу; у своїй діяльності супровід спирається на сучасні вимоги до фахівця, вимоги ринку праці; діяльність конкретизується: у створенні умов, що забезпечують успішний розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості студента як майбутнього педагога. Необхідною умовою забезпечення успішності освітнього процесу є реалізація системи психологічного супроводу професійно-особистісного становлення викладачів.

Змістовий блок включає у себе постановку завдань і визначення функцій психологічного супроводу. Вони, зі свого боку, знаходять відображення в основних завданнях і функціях

Психолого-педагогічний супровід професійно-особистісного становлення й розвитку фахівця-професіонала – це своєчасна вказівка на можливі професійні перспективи, а за необхідності – психологічна й педагогічна допомога та підтримка у виборі шляхів професійного й особистісного розвитку, яка може реалізовуватися як засобами психологічної служби, так і шляхом конструювання змісту навчальних дисциплін та використання сучасних інтерактивних методів навчання.

Психолого-педагогічне керівництво процесом особистісно-професійного становлення студентів відкриває нові можливості для оптимізації освітнього процесу, модернізації технології отримання нових знань та становлення педагогічної творчості майбутнього педагога у сфері навчання і самонавчання. Відтак, психологічний менеджмент повинен бути постійною складовою професійної підготовки студента-педагога. Це сприятиме формуванню вмінь і навичок сприймати, аналізувати, опрацьовувати, застосовувати, оцінювати інформацію (нові ідеї, передовий досвід), вчитися аналізувати стан і перспективи власного розвитку, регулювати й коригувати усі складові освітнього процесу. Виконання цих функцій неможливе без розвитку самостійності та здатності критично мислити, бажання постійно поглиблювати свої знання, неупереджено ставитися до різних точок зору, володіти мобільністю та раціональністю під час прийняття рішень. Досягнення мети формування професійної компетентності майбутнього вчителя у сфері навчання й самонавчання полягає у створенні і забезпеченні умов для повноцінного інтелектуального, соціального та морального розвитку педагога. Реалізація програми супроводу значно оптимізує процес особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів.

Перспективою дослідження означеної проблеми супроводу особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів є дослідження ролі особистості викладача психологічних дисциплін як чинника цього процесу.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ 15

1.1 Концептуальні засади забезпечення психологічного супроводу особитісно-професійного становлення майбутнього педагога (*Мирослав Савчин*)... 15

1.2. Інноваційні ідеї в організації та реалізацію супроводу особистісно-професійного становлення майбутнього педагога (*Мирослав Савчин*)..... 47

1.3 Типи взаємодії викладача психології зі студентами-педагогами як чинник їх особистісно-професійного становлення (*Мирослав Савчин*)..... 58

1.4 Теоретична модель психологічного супроводу особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів мета моделіпри вивченні психологічних дисциплін (*Мирослав Савчин*)..... 65

1.5 Концепція супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при викладанні психологічних дисциплін (*Леся Василенко*)..... 84

РОЗДІЛ ІІ. ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ 99

2.1 Психолого-педагогічні умови, шляхи, методи та засоби впровадження в практику викладання психологічних дисциплін технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога (*Леся Василенко*)..... 96

2.2 Умови, складові та механізми формування психологічної компетентності майбутнього вчителя у процесі викладання психологічних дисциплін (*Леся Василенко*)..... 109

2.3 Психологічний супровід особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів у сфері виховання та розвитку школярів (*Світлана Мащак*)..... 123

2.4 Психологічний супровід розвитку та становлення професійної свідомості у майбутніх педагогів (*Світлана Білозерська*)..... 134
2.5 Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів педагогічного університету при вивченні курсу педагогічної психології (*Світлана Заболоцька*)..... 151
2.6 Психологічний супровід особистісного розвитку майбутніх педагогів та методи його реалізації (*Марія Заміщак*)..... 160
2.7 Особливості моделі психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога при вивченні курсу соціальна психологія (*Андрій Зимянський*)..... 170
2.8 Психологічна структура виховної діяльності педагога (*Назар Поточняк*)..... 184
2.9 Функціонально-динамічна модель професійної відповідальності педагога (*Василь Кулик*)..... 199
РОЗДІЛ ІІІ. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ..... 213
3.1 Результати впровадження в практику викладання психологічних дисциплін технології супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога (*Леся Василенко, Мирослав Савчин*)..... 213
3.2 Оволодіння студентами професійними компетенціями у сфері виховання та розвитку школярів засобами психології (*Світлана Мащак*)..... 218
3.3 Особливості супроводу особистісно-професійного розвитку студентів (*Світлана Заболоцька*)..... 230
3.4 Модель та програма психологічного супроводу особистісного розвитку майбутніх педагогів (*Марія Заміщак*)..... 240
ВИСНОВКИ..... 253

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Монографія

Підписано до друку 20.02.2020. Формат 60x84 1/16.
Ум. друк арк. 1,7
Гарн. Times New Roman
Папір офс. Друк офс. Тираж 70 прим.

«Швидкодрук»
м.Дрогобич, вул.Д.Галицького,1
Тел. (03-24) 41-08-90
druksv@gmail.com